

MIHMANDAR

layan ve onlara Resûl-i Ekrem'in huzurunda nasıl davranacaklarını öğreten teşrifat görevlileri vardı. Elçiler, Abdurrahman b. Avf'in bu işe tahsis ettiği Dârü'd-diyâfe (Dârü'd-difân) denilen evinde (İbn Şebbe, I, 235) veya kendileri için kurulan özel çadırlarda yahut bir başka sahâbinin evinde ağırlanırdı. Abdurrahman b. Avf'tan başka Hz. Peygamber'in hizmetçisi Sevân b. Bücdüm, Bilâl-i Habeşî ve Hâlid b. Saîd de mihmandarlık yapmışlardır. Elçilerin sınırlarda karşılanmasını isteyen ve Medine'ye geldiklerinde ziyaretlerine giden (DîA, XI, 4) Resûl-i Ekrem'in vasiyetleri arasında elçilere iyi davranılması ve kendisinin yaptığı gibi onlara hediyeler verilmesi de vardır (Buhârî, "Cihâd", 176, "Cizye", 6, "Megâzî", 83; Müslim, "Veşâyâ", 20). Aynı gelenek farklı isimlerle de olsa Ortaçağ İslâm devletlerinde devam ettirilmiştir. Meselâ Gazneliler ve Salgurlular'da elçilere mihmandarlık yapan saray görevlisine "resûldâr" denilirdi (Palabıyık, s. 218-219). Anadolu Selçuklu hükümdarlarının misafirlerini karşılayıp ağırlamakla görevli saray mihmandarlarına "mihmandârân-ı has" adı verilirdi (İbn Bîbî, I, 252, 442).

Mihmandar, Memlûk sarayındaki askerî görevlilerden (erbâbü's-süyûf, erbâb-ı süyûf) biriydi ve Fâtımîler'in sivil memurlarından (erbâbü'l-aklâm) sâhibü'l-bâb nâibine denk düşüyordu (Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ*, III, 484). Mihmandarın erbâbü's-süyûfa dahil edilmesinin sebebi, herhalde ilk görevinin dışarıdan gelen misafirleri sınırdaki karşılayıp eşkıya saldırısı gibi tehlikelerden koruyarak başşehir kadar güvenlik içerisinde getirmiş olmasıdır. Onları sâlimen Kahire'ye ulaştırdıktan sonra da mevki ve derecelerine uygun yerlerde kalmalarını, ikametleri süresince en iyi şekilde ağırlanmalarını ve işlerinin görülmesini sağlıyordu. Memlûkler'in Dımaşk, Gazze, Halep, Trablus gibi nâib-i saltanat eyaletlerinde de yine erbâb-ı süyûftan mihmandarlar bulunurdu. Sınıra bir elçilik heyetinin yaklaştığı haber alınınca o tarafın saltanat nâibi bunu hükümdara bildirir, kabulüne dair olumlu cevap gelmesi halinde karşılanması için mihmandarını gönderirdi. Eğer elçi Memlûkler'e tâbi bir devletten ise karşılamayı mihmandar yapar, İlhanlılar'dan veya başka bir büyük devletten geliyorsa merkezden karşılama için nâib yahut hâcibü'l-hüccâb gibi emîrlerden biri görevlendirilirdi.

Eyyübî ve Memlûk saraylarında mihmandarlık yapmış bazı kimseler görev unvanlarını lakap olarak da kullanmışlar-

dır. "Nessâbe" diye de bilinen şair ve edip Ebû'l-Mehâsin Bedreddin Yûsuf b. Seyfûdevle el-Mihmândâr (VII./XIII. yüzyıl) bunların en meşhurdur (Süyûtî, I, 569). Onun Kalkaşendî ve Makrîzî'nin yaptığı iktibaslardan (*Kalâ'idü'l-cümân*, s. 83, 86, 87; *es-Sülûk*, I/2, s. 637-638) tanınan *Kitâbü'l-Ensâb*'ı zamanımıza ulaşmamışsa da dil ve edebiyat alanında kaleme aldığı *İzâletü'l-iltibâs fi'l-fark beyne'l-iştikâk ve'l-cinâs* adlı eseri günümüze kadar gelmiştir (Brockelmann, I, 337; *Suppl.*, I, 499).

Osmanlı belgelerinde yabancı sefiilere saray görevlilerinden birinin mihmandar tayin edildiğinin belirtilmesinden, teşkilâtta Memlûkler'de olduğu gibi özel bir mihmandar kadrosunun bulunmadığı anlaşılmaktadır. Haziran 1806'da İstanbul-Eflak güzergâhındaki bütün kazaların kadılarıyla nâiblerine, yeniçeri zâbit ve serdarlarına, mütesellimlerine, şehir kethüdâlarına ve diğer görevlilere gönderilen hükümde Fransa sefiri General Sebastiani'nin Eflak'a geldiği ve mihmandarlığı için dergâh-ı âlî kapıcıbaşılardan birinin görevlendirildiği bildirilmiştir. İstanbul'a ulaşmaya kadar geçeceği yerlerde kendisinin ağırlanarak istirahatinin sağlanması emredilmiştir (Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s. 276). Ignatius Mouradga d'Ohs-son da büyük devlet elçilerinin Osmanlı topraklarına ayak basmalarından ayrıldıkları zamana kadar hükümetin misafiri sayıldıklarını, mihmandar unvanına sahip bir zâbitin elçiyi sınırdaki karşıladığını ve ülkede kaldığı süre içinde ihtiyaçlarının görülüp ağırlandığını söyler (a.g.e., s. 276-277). XVII. yüzyılın başlarına kadar hıristiyan devletlerinin sefirleri İstanbul'a geldiğinde Çemberlitaş'ın karşısında bulunan Elçi Hanı'nda misafir edilirdi; sonradan kalacakları yer Galata tarafına alınmıştır. Dâimî sefârete tayin edilen elçiler, itimatnâmelerini sunacakları zaman mihmandar tarafından genellikle kapıkulu ocaklarına maaş dağıtıldığı ulufe divanı gün -oradaki debdebe ve teşrifati görmeleri için- konaklarından alınıp belli bir merasimle saraya götürülürlerdi.

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, "Cihâd", 176, "Cizye", 6, "Megâzî", 83; Müslim, "Veşâyâ", 20; İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîneti'l-münevver*, I, 235; İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâiyye: Selçukname* (trc. Mürsel Öztürk), Ankara 1996, I, 252, 442; İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-dürrer*, I, 383; VII, 372-373; VIII, 212; IX, 51, 117, 209, 210, 213, 214, 227, 228, 267, 281, 294, 295, 296; Kütübî, *Fevâtü'l-vefeyât*, I, 239; Ali b. Muhammed el-Huzâî, *Tahrîcü'd-delâlati's-sem'iyye* (nşr. Ahmed M. Ebû Selâme), Kahire 1401/1981, s. 667 vd.; Kalkaşen-

dî, *Şubhu'l-a'sâ*, III, 484; IV, 22, 58-59, 187, 198, 218, 234, 238, 239, 241; V, 459; XII, 296-297, 432; a.mlf., *Kalâ'idü'l-cümân* (nşr. İbrâhim el-Ebyârî), Kahire 1982, s. 83, 86, 87; Makrîzî, *es-Sülûk* (Ziyâde), I/2, s. 637-638; Halîl b. Şâhin, *Zübdetü Keşfi'l-memâlik* (nşr. P. Ravaisse), Paris 1894, s. 115; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, I, 569; Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 334, 349, 356, 359-360, 392, 396; a.mlf., *Saray Teşkilâtı*, s. 190; a.mlf., *Merkez-Bahriye*, s. 276-277, 278, 284, 285, 287, 289; Brockelmann, *GAL*, I, 337; *Suppl.*, I, 499; Abdülhay el-Kettânî, *et-Terâtibü'l-idâriye* (Özel), II, 201 vd., 206; İsmail Yiğit, *Siyasî-Dinî-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi: Memlûkler*, İstanbul 1991, s. 192; Hassân Hallâk - Abbas Sabbâğ, *el-Mu'cemü'l-câmi' fi'l-muştalâhât*, Beyrut 1999, s. 214; M. Hanefî Palabıyık, *Valilikten İmparatorluğa Gazneliler Devlet ve Saray Teşkilatı*, Ankara 2002, s. 218-219; Seyyid el-Bâz el-Arînî, *el-Memâlik*, Beyrut, ts. (Dârü'n-nehdati'l-Arabiyye), s. 152; Pakalın, II, 533; A. Saleh, "Mihmindâr", *EP²* (İng.), VII, 2; Hüseyin Algül, "Ebû Eyyüb el-Ensârî", *DİA*, X, 124; Mehmet İpşirli, "Elçi", a.e., XI, 4.

NEBİ BOZKURT

MIHNE

(المحنة)

Bazı Abbâsî halifeleri döneminde halku'l-Kur'an konusunda bazı âlimlerin sorguya çekilip eziyet edilmesine ilişkin olaylara verilen ad.

Sözlükte "sorguya çekmek, çetin imtihana tâbi tutmak, eziyet etmek" mânalarındaki **mahn** kökünden türeyen **mihne** "sorguya çekip eziyete mâruz bırakma" demektir (*Lisânü'l-Arab*, "mħn" md.). Abbâsî halifeleri devrinde bazı muhafazakâr âlimlerin sorguya çekilmesi ve bir kısmına eziyet edilmesine ilişkin olaylarla yönetimin bu tutumu mihne diye anılmıştır. Mihne olayı Abbâsî halifelerinden Me'mûn tarafından başlatılmıştır. Me'mûn, 218 (833) yılı baharında Bağdat Valisi İshak b. İbrâhim'e yazdığı ilk mektubunda kadıları ve Abdurrahman b. Yûnus, Yahyâ b. Maîn, Züheyr b. Harb gibi önde gelen hadis âlimlerini, ilk defa Dımaşk'ta Ca'd b. Dirhem tarafından ortaya atılan Kur'an'ın yaratılmışlığı (halku'l-Kur'an*) konusunda sorguya çekmesini, beyan ettikleri görüşleri kendisine bildirmesini, ayrıca Kur'an'ın mahlûk olduğunu benimsemeyenlere resmî görev verilmemesini ve şahitliklerinin kabul edilmemesini istemiştir. Bunun üzerine vali kadıları ve ehl-i hadîs zümresine dahil olan bu âlimleri sorguya çekmiş, kadı ve âlimlerin hemen hepsi halifenin isteği doğrultusunda cevap verince serbest bırakılmıştır. Me'mûn, ikinci bir mektup yazarak başka isimlerin dahil ol-

duğu âlimler grubunu sorgulamasını emretmiştir. Bunlar arasında Affân b. Müslim, Ali b. Medîni, Ubeydullah b. Muhammed, Ahmed b. Hanbel, Muhammed b. Sa'd, Kuteybe b. Saïd, Yezîd b. Hârûn, Züheyr b. Harb, İsmâil b. Dâvûd, Kavârîrî, Hasan b. Hammâd es-Seccâde el-Bağdâdî, Ebû Hassân ez-Zeyyâdî, Bişr b. Velîd el-Kindî, İbn Uleyye, İbnü'l-Bekkâ, Muhammed b. Nûh, Velîd b. Şücâ', Âsım b. Ali, Zeyyâl b. Heysem gibi devrin ünlü âlimleri yer alıyordu. Sorgulanan âlimlerin çoğu Kur'an'ın mahlûk olduğu görüşünü benimsediğini söylemiş, ancak Ahmed b. Hanbel, Muhammed b. Nûh, Seccâde ve Kavârîrî bunun aksini savunmuşlardır. Bu dört âlim İshak b. İbrâhim tarafından zincire vurularak yeniden sorgulanmış, Ahmed b. Hanbel ile Muhammed b. Nûh görüşlerinde ısrar etmiş, diğer ikisi resmî görüşü benimseyip kurtulmuştur. Ahmed b. Hanbel ve Muhammed b. Nûh zincire bağlanmış olarak o sırada Me'mûn'un bulunduğu Tarsus'a gönderilmiştir (Taberî, VIII, 631-645). Me'mûn'un ölmesi üzerine Bağdat'a geri gönderilen iki kişiden Muhammed b. Nûh yolda ölmüş, Ahmed b. Hanbel ise Bağdat'ta hapse atılmıştır. Me'mûn'dan sonra halife olan Mu'tasım - Billâh devrinde halktan gelen tepkiler üzerine o da hapisten çıkarılmıştır (Ahmed Emîn, III, 180; Özafşar, s. 59-61).

Mihneye ilişkin tâlimat sadece Bağdat ile sınırlı olmayıp dönemin Mısır valisine de gönderilmiş, Nasr b. Abdullah diye tanınan Vali Keydûr âlimleri halku'l-Kur'ân konusunda sorguya çekmiş, Kur'an'ın mahlûk olduğu görüşünü benimseyenleri şahitlik hakkından mahrum bırakmışsa da şiddete başvurmamıştır. Mihne olayı Mısır'da uzun süre devam etmiştir. Mihnenin Basra, Kûfe, Dimaşk ve Medine gibi diğer belli başlı merkezlerde de uygulandığına dair bilgiler mevcuttur (Kindî, s. 193). Mihne, Me'mûn dönemindeki sertlikte olmamakla birlikte Halife Mu'tasım ve Vâsîk dönemlerinde de sürmüştür. Bu devirde uygulanan baskı ve şiddete karşı bazı tepkiler de ortaya çıkmıştır. Ahmed b. Nasr el-Huzâî öncülüğündeki başarısız bir isyan hareketi bunlardan biridir. Yakalanan Ahmed b. Nasr idam edilmiştir (Taberî, IX, 135-139). Mihne uygulaması Halife Vâsîk - Billâh'ın ölümünden sonra gevsemekle birlikte Mütevekkil döneminde birkaç yıl devam etmesinin ardından 234'te (849) halku'l-Kur'ân tartışmalarının yasaklanmasıyla sona ermiştir. Ancak mihne devrinin tam anlamıyla son bul-

ması ve izlerinin silinmesi, Başkadî İbn Ebû Duâd'ın görevinden azledilmesi ve mihne mağdurlarının serbest bırakılmasıyla 237 (851-52) yılında gerçekleşmiştir (Taberî, VIII, 648; Sübkî, II, 59; İbnü'l-Murtazâ, s. 126).

Mihne olayına dair bilgi veren kaynaklarda konu daha çok Ahmed b. Hanbel ve ona yönelik eziyetler etrafında işlenmiştir. Menâkıb kitapları, yapılan eziyetlere rağmen Ahmed b. Hanbel'in Kur'an'ın mahlûk olduğuna ilişkin görüşü reddettiğini belirtmekle birlikte Câhiz, Ya'kûbî ve İbn Hallikân gibi müellifler onun eziyetlere dayanamadığından Kur'an'ın mahlûk olduğunu söyleyerek işkenceden kurtulduğunu kaydeder. Fakat daha sonra Ahmed b. Hanbel hakkında yapılan araştırmalarda onun Kur'an'ın mahlûk olmadığı görüşünde direndiği tesbit edilmiştir (Yavuz, s. 34-35).

Mu'tezilî olmayan fakihlerin ve ehl-i hadîsin inanç ve düşünceleri üzerinde baskı ve şiddet uygulamaktan kaynaklanan mihne siyasetinin ortaya çıkışında Mu'tezile kelâmcılarının Abbâsî halifesini etkilemesinin rol oynadığı genellikle kabul edilir (Patton, s. 52, 127). Ancak Merv'in hilâfet merkezi olarak seçilmesi ve Fazl b. Sehl'in vezir yapılmasında olduğu gibi İran asıllı kişilerin yönetimde etkin oluşunun yanı sıra Me'mûn'un bazı uygulamalarının başta Bağdat olmak üzere çeşitli vilâyetlerde ayaklanmalara sebep olduğu, Ali evlâdının da bazı vilâyetlerde iktidarı ele geçirmek için isyan etmesi gibi hususlar göz önünde bulundurulduğunda mihne siyasetinin kaynağını yalnızca bir inanç kaygısına indirgemenin mümkün olmadığı görülür (bk. ME'MÛN).

Mihne olayı, ülkeyi iç savaşın eşiğine getiren söz konusu gelişmelerin hilâfetin otoritesini tehdit edecek boyutlara vardığı da dikkate alınıp yönetimin dinî gelişmeleri kontrol altına almak suretiyle toplumdaki bölünme tehlikesini ortadan kaldırma girişimi olarak da değerlendirilmiştir. Nitekim Me'mûn'un Mu'tezile'yi, Sünnî çoğunlukla Şîa arasındaki ihtilâflarda denge unsuru olabileceği kanaatiyle benimsediğini düşünenlerin görüşü de bu durumda anlamlı hale gelmektedir (Sourdell, *REI*, XXX [1962], s. 38-48). Mihne olayı, hilâfetin dinî yetkisinin vurgulanması yanında siyasî otoriteden bağımsız ve ona karşı tavır alan, bazan da halifenin gücünü dengeleyecek şekilde halk üzerinde nüfuzla sahip bulunan ehl-i hadîsin ve fakihlerin bastırılmasını -özellikle de Bağdat'taki âlimlerin gücünün sınırlan-

masını- amaçlayan otorite ile çevresel güçler arasındaki mücadele şeklinde de görülmüştür (Gibb, s. 11; Fehmî Ced'ân, s. 79, 189, 280, 284; Özafşar, s. 56; Lapidus, VI/4 [1975], s. 379).

Montgomery Watt ise mihne siyasetinin yukarıdaki gerekçelerine katılmakla birlikte Abbâsî halifelerinin, ahkâmın kaynağını teşkil eden Kur'an lafızlarının ilâhî menşeli olmadığı, böylece Kur'an'ın hükümlerinin içtimaî ve siyasî şartlara göre değiştirilmesi ve bu yolla Sünnî âlimlerinin direniş ve nüfuzunun kırılması mümkün olacağı için Kur'an'ın yaratılmışlığı anlayışını benimsediğini belirtmiştir (*Islamic Philosophy and Theology*, s. 34-35). Ancak Kur'an'ın yaratılmışlığı tartışmalarının ilâhî kelâmın epistemolojik değeri değil ontolojik mahiyeti üzerinde gerçekleştiği bilindiğinden Watt'ın yorumu tutarlı görünmemektedir (bk. HAL-KU'I-KUR'ÂN).

Mihne olayının zuhuruna ilişkin söz konusu tezleri reddetmeyi gerektirecek açık bilgiler kaynaklarda mevcut değildir. Bunlardan her birinin mihne devrinin oluşmasına tesir ettiğini söylemek mümkündür. Bununla birlikte Me'mûn, kendi dönemine rastlayan bazı mehdî rivayetlerinin etkisi (Nuaym b. Hammâd, vr. 91^a) ve bir kısım çevrelerin teşvikile müslümanlar arasındaki ihtilâfları çözümlenip birliği sağlamak gibi bir misyon yüklenmiş olabilir. Me'mûn'a "mehdî" unvanının verildiğini bildiren rivayetlerin bulunması da bu ihtimali kuvvetlendirmektedir.

Bu olay çeşitli araştırmalara konu olmuştur. Abdülazîz el-Kenânî'nin *Kitâbü'l-ğide* (Beyrut 1992), Walter M. Patton'un *Ahmad Ibn Hanbal and the Mihna* (Leiden 1897), Ahmed Abdülcêvâd ed-Dûmî'nin *Ahmed b. Hanbel: Beyne mihneti'd-dîn ve mihneti'd-dünyâ* (Beyrut, ts.), Abdülganî b. Abdülvehhâb el-Makdisî'nin *Mihnetü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel* (Cize 1987), Hâlis Cebile'nin *Zâhîretü'l-mihne* (Amman 1989), Fehmî Ced'ân'ın *el-Mihne: Bahş fi cedeliyyeti'd-dîn ve's-siyâsi fi'l-İslâm* (Amman 1989) adlı eserleri bunlar arasında zikredilebilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-Arab, "mhn" md.; Abdürrezzâk es-San'ânî, *el-Muşannef* (nşr. Habîbürrahman el-A'zamî), Beyrut 1975, XI, 372-373; Nuaym b. Hammâd, *Kitâbü'l-Fiten*, British Museum, nr. 9449, vr. 26^b, 56^a-57^b, 91^a-92^b; Câhiz, *Halku'l-Kur'ân* (*Resâ'ilü'l-Câhiz* içinde, nşr. Abdüsselâm M. Hârûn), Kahire 1399/1979, III, 295; Sâlih b. Ahmed b. Hanbel, *Sîretü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel* (nşr. Fuâd Abdülmün'im Ahmed), İs-

kenderiye 1981, s. 49-50; Hanbel b. İshak, *Zikru Mihneti'l-İmâm Ahmed b. Hanbel* (nşr. Muhammed Nağş), Kahire 1397/1977, s. 35-36; Ya'kûbî, *Târîh*, Leiden 1969, II, 576-577; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), VIII, 619, 631-645, 648; IX, 135-139; Ebû'l-Arab, *Kitâbü'l-Mihna* (nşr. Yahyâ el-Cübûrî), Beyrut 1403/1983, s. 253, 438-439; Mes'ûdî, *Mürûcü'z-zeheb* (Meynard), VII, 114-115; Kindî, *el-Vülât ve'l-kuğât* (Guest), s. 193; İbn Ebû Ya'lâ, *Tabakâtü'l-Hanâbile*, I, 80-82; Abdülganî b. Abdülvehhâb el-Makdisî, *Mihnetü'l-İmâm Ahmed b. Muhammed b. Hanbel* (nşr. Abdullâh b. Abdülmuhsin et-Türki), Kahire 1407/1987, s. 40; İbn Hallikân, *Vefeyât*, I, 64, 84; Ebû'l-Fidâ, *el-Muhtasar fi ahbâri'l-beşer*, Beyrut 1956, I, 40-43; Sübkî, *Tabakât* (Tanâhî), II, 38-39, 48-50, 59; İbnü'l-Murtazâ, *Tabakâtü'l-Mu'tezile*, s. 124-126; W. M. Patton, *Ahmad Ibn Hanbal and the Mihna*, Leiden 1897, s. 2, 3, 52, 127; M. Gaudefroy – Demombynes, *Muslim Institutions*, London 1950, s. 34-35; Fâruk Ömer, *el-Hilâfetü'l-Abbâsiyye fi 'aşri'l-feuğa'l-askerî*, Bağdad 1397/1977, s. 121-122; W. M. Watt, *Islamic Political Thought*, Edinburgh 1980, s. 85-89; a.mlf., *Islamic Philosophy and Theology*, Edinburgh 1992, s. 34-35; H. A. R. Gibb, *Studies on the Civilization of Islam* (ed. S. J. Shaw – W. R. Polk), Princeton 1982, s. 11; D. Sourdel, *Medieval Islam*, London 1983, s. 77-79; a.mlf., "La politique religieuse du calife abbaside al-Ma'mun", *REI*, XXX (1962), s. 38-48; Abdülazîz ed-Dürî, *et-Tekvinü'l-târîhî li'l-ümme'ti'l-Arabiyye*, Beyrut 1984, s. 44; Fehmî Ced'ân, *el-Mihne: Bahş fi cedeliyyeti'd-dini ve's-siyâsi fi'l-İslâm*, Amman 1989, s. 79, 189, 280, 284; Yusuf Şevki Yavuz, *İslâm Akaidinin Üç Şahsiyeti*, İstanbul 1989, s. 34-35; Hayrettin Yücesoy, *Tetauvürü'l-fikri's-siyâsi'inde Ehli's-sünne: Fetretü't-tekvîn*, Amman 1413/1993, s. 73-76; Ahmed Emin, *Duĥa'l-İslâm*, Beyrut, ts. (Dârü'l-kitâbi'l-Arabî), III, 169-186; G. Makdisî, *The Rise of Humanism in Classical Islam and the Christian West*, Edinburgh 1990, s. 5; Mehmet Emin Özafşar, *İdeolojik Hadisçiliğin Tarihi Arka Planı*, Ankara 1999, s. 56-64; I. M. Lapidus, "The Separation of State and Religion in the Development of Early Islamic Society", *IJMES*, VI/4 (1975), s. 379; J. A. Nawas, "A Reexamination of Three Current Explanations for al-Ma'mun's Introduction of the Mihna", a.e., XXVI/3-4 (1994), s. 615-624; M. Hinds, "Mihna", *EI²* (İng.). VII, 2-6.

HAYRETTİN YÜCESOY

MİHR ü MÂH

(bk. MİHR ü MÜŞTERİ).

MİHR ü MÜŞTERİ

(مهر و مشتری)

İran ve Türk edebiyatlarında yazılan klasik aşk mesnevisi.

Şark edebiyatlarında Leylâ ve Mecnûn, Yûsuf ve Züleyhâ, Hüsrev ve Şîrin gibi klasik aşk konularının sıkça ele alınması şairleri farklı konu arayışlarına yöneltmiş

ve sembolik, alegorik veya temsili hikâyeler kurgulanmasına fırsat tanımıştır. Bu tür mesneviler arasında anlatımları, konuları, kahramanları ve olay örgüleri bakımından birbirine benzeyen Mihr ü Müşterî ve Mihr ü Mâh'lar da önemli bir yer tutar. Çok eski devirlerden beri yıldız adlarının kişilere verilmesinde veya yıldızların kişileştirilmesinde, kozmik cisimlerin insanların ve devletlerin talihine etki ettiğine dair inanış yanında onların eskiden tanrı addedilişi de önemli rol oynamıştır. Nitekim bu tür mesnevilerin hemen hepsinde Bedr, Behrâm, Esed, Keyvân, Nâhid, Cevzâ, Zühal, Utârid, Bercis gibi gök varlıklarının adları birer kahramanın adı olarak kullanılmıştır.

Mihr ü Müşterî ile eski İran aşk destanlarından sayılan ve anonim özellikleriyle yazıya geçirilmiş olan mensur *Mihr ü Mâh* kıssaları arasında (Oxford Bodleian Library, *Mecmûa-i Resâil*, Add., nr. 69) konu bakımından benzerlikler vardır. Bu destanda anlatıldığına göre Meşriğ ülkesinin adaletli hükümdarı Hâver Şah'ın uzun yıllar sonra bir oğlu olur. Çok iyi yetiştirilen Şehzade Mihr ava çıktığı bir gün yolda Müşterî adlı Mağribli bilge bir tüccara rastlar. Müşterî ona Mağrib hükümdarının güzel kızı Mâh'tan bahsederek bir resmini gösterince Mihr, Mâh'a âşık olur ve babasından habersiz dostu Nikahter'le onu aramaya çıkar. Uzun maceralardan sonra sevdiğine kavuşur, evlenip mutlu olurlar (geniş bilgi için bk. Anbarcıoğlu, *İran Şehinşahlığı'nın 2500. Kuruluş Yıldönümüne Armağan*, s. 1-54; *DDI.*, II/2 [1975], s. 1-12).

Fars edebiyatında bu destanla birçok bakımdan ortak özellikler gösteren *Mihr ü Müşterî* adlı ilk mesneviyi yazan şair Assâr-ı Tebrîzî'dir (ö. 784/1382). Müellifin *'İşknâme* adını da verdiği eser kahramanları dolayısıyla *Mihr ü Müşterî* diye tanınmış olup toplam 5120 beyittir. Yazılış tarihi kaynakların çoğunda 778 (1377) olarak belirtilmişse de Zebîhullah Safâ eserin 10 Şevval 748'de (13 Ocak 1348) tamamlandığını ileri sürmektedir (*Târîh-i Edebiyyât der-İrân*, IV, 1027-1028). İki kahramanın da erkek olması bakımından diğer aşk mesnevilerinden ayrılan *Mihr ü Müşterî*'de iki gencin aşkı nefsanî arzularından arınmış derin bir dostluğun ürünüdür. Eserin Eski Anadolu Türkçesi'ne ilk çevirisini yapan Hassân bunu, "Ki işki odu illetten muarrâ / Dahî hem mihrî şehvetten müberrâ" beytiyle açıklar (beyit 216). Assâr'ın gerek tasvir ve tahkiyedeki

başarısı gerekse konuları anlatırken verdiği öğütler eserin beğenilmesine ve sonraki dönemlerde aynı konuda mesnevilerin yazılmasına sebep olmuştur.

Mesnevinin konusu kısaca şöyledir: İstahr Hükümdarı Şâpûr ile vezirinin çocukları olmamıştır. Bir gün avda rastladıkları bir pîr sayesinde şahın Mihr, vezirin Müşterî adı verilen birer oğulları dünyaya gelir. Okul çağına gelince her ikisi için bir hoca tutulur. İki çocuk birbirlerine aşırı bir sevgi duyar. Hâcibin kötü kalpli oğlu Behrâm, birbirini çok seven iki gencin bu yakınlığını haber verince hükümdar onları ayırır. Hükümdarın Bedr adındaki kölesi Müşterî'nin Mihr ile mektuplaşmalarına yardımcı olur. Fakat Behrâm eline geçen bir mektubu hükümdara gösterince idam edilmelerine karar verilir. Bedr, Müşterî ve Mihr'in idam edilmelerine hükümdarın yeğeni olan iyi kalpli Behzâd engel olur, Müşterî'yi ve Bedr'i Irak'a gönderir. Çok sıkıntılı geçen yolculuk esnasında karşılaştıkları bir kafilenin reisi Mehyâr onları Rey'e davet eder. Rey'e gidip bir hafta Mehyâr'ın konuğu olurlar. Bedr bir gün pazarda dolaşırken Müşterî'nin akrabalarından Mihrâb'ı görür, onu Müşterî'ye götürür. Bu arada Behzâd babasının hapse attığı Mihr'in de serbest bırakılmasını sağlar. Mihr ve sadık adamları Esed, Cevher, Sabâ Müşterî'yi aramak üzere Hint'e doğru yola çıkarlar. Behrâm yine bir hile düşünerek Mihr'i arama bahanesiyle İstahr'dan ayrılır. Müşterî ve Bedr, Rey'den Azerbaycan'a giderken bindikleri bir gemide tesadüfen Behrâm ile karşılaşılır. Behrâm'ın adamları onları denize atar, bir tahta parçasına tutunarak güçlükle kıyıya ulaşırlar. O sırada sahile avlanmaya gelen Derbend şehrinin hükümdarı bunları kurtarır. Bir ay sonra Müşterî, Mihrâb ve Bedr Deştikupçak'a doğru yola çıkarlar, birçok tehlikeyi atlatarak Kıpçak sınırına ulaşmayı başarırlar. Mihr ve arkadaşlarının Hindistan'a gitmek üzere bindikleri gemi batmak üzereyken başka bir gemideki yolcular onları kurtarır. Yolda pek çok felâketle karşılaşsalar da Hârizm'e varırlar. Ülke hükümdarı Şah Keyvân'ın huzuruna çıkarlar. Hükümdar kısa sürede Mihr'in birçok fende mahir olduğunu anlar. Hükümdarın kızı Nâhid Mihr'e âşık olur. Mihr de bir süre sonra Nâhid'in güzelliğine hayran kalır. Bu arada Semerkant ülkesinin hakani Sultan Karahan, Şah Keyvân'ın kızı Nâhid'i ister, dileği kabul edilmeyen savaş açar, ancak Mihr ve yanındaki 500 aske-re yenilerek esir düşer. Bu olaylar cereyan